

Prosazování udržitelného rozvoje v České republice deset let poté

P. Nováček: Enforcing Sustainable Development in the Czech Republic – Ten Years After. Život. Prostr., Vol. 33, No. 5, 239–240, 1999.

In 1989 people of the former Czechoslovakia overthrew the forty-year hegemony of one political party and since then our society started to change. The once tempting vision of the construction of a communist society died and we found ourselves at “the beginnings of capitalism” with all the consequent positive and negative phenomena.

For almost one decade we have been discovering that we inherited from communism an economy in virtual collapse everywhere in the country. Now we are going to enter the new millennium. We are entering a future, which is unknown. However it is possible to look for borders, limits within which society will develop in the coming decades. There are both development opportunities and development risks. Sustainable development can be considered as development opportunity or “desirable scenario”. Some actions, which should be made to reach such desirable scenario, are discussed in this article.

Před deseti lety proběhla v zemích bývalého východního bloku vlna revolucí a totalitní komunistické režimy se zhroutily. V bývalém Československu to byla v listopadu 1989 tzv. sametová revoluce a díky ní jsme se náhle ocitli v “počátcích kapitalismu” se všemi z toho vyplývajícími kladnými i negativními jevy. Svoboda, demokracie, restituce, privatizace, nezaměstnanost, kriminalita – to vše útočilo na občana, který byl vychován ne jako osobnost, ale jako nepatrná součástka v soukolí státní, byrokratické a stranické mašinérie. Byli jsme vedeni k průměrnosti, kolektivismu, stádovitosti.

Promarněná šance

Konec r. 1989 a první polovina r. 1990 byly obdobím nadějí a velkých očekávání, včetně v oblasti péče o životní prostředí. Kvalitní životní prostředí bylo podle sociologických průzkumů vnímáno obyvateli jako priorita číslo jedna. To však trvalo jen krátkou dobu, několik měsíců. Změnil se politický systém, začal se měnit ekonomický systém, ale nezměnila se naše srdce.

Již ve druhé polovině r. 1990 se životní prostředí na žebříčku priorit začíná propadat a cílem číslo jedna se stává prosperita. V období červenec 1990 – červen 1992 má na dění ve vrcholné politice vliv ještě řada environmentálně osvícených osobností, ať už to byli ministři ži-

votního prostředí Josef Vavroušek, Bedřich Moldan, Ivan Dejmal, nebo poslanci Mikuláš Huba, Ivan Rynda a další, kteří prosadili celou řadu klíčových environmentálních zákonů (např. zákon o hodnocení vlivů na životní prostředí – EIA).

V červnu 1992 bylo v českých zemích poraženo Občanské hnutí – přímý potomek revolučního Občanského fóra a na Slovensku Veřejnost proti násilí. Byla prosazena koncepce ekonomické transformace, která slibovala snadnou a rychlou prosperitu. Kdo by po čtyřiceti letech reálného socialismu nebyl vidinou prosperity nadšen? Nic proti prosperitě samé, ale dnes platíme a ještě dlouho budeme platit za prostředky, které jsme na cestě ke zbohatnutí přijali: trh bez přívlasků, peníze až na prvním místě, neochota a deklarovaná neschopnost rozlišit čisté a špinavé peníze, potřeba “útěku před právníky”, nebo také potřeba “na chvíli zhasnout” během privatizace apod. To nemá jen důsledky ekonomické, ale především morální. Peníze se staly pro mnohé nejvyšší hodnotou, ať jsou získány jakkoliv. Prostředek jsme zaměnili za cíl. Tato deformace a zmatení hodnot bude záležitost dlouhodobá, možná generační. Vstup do konzumního ráje se nekoná a společnost z toho bude frustrovaná. Je logické, že v takové situaci se problematika životního prostředí ve vnímání obyvatelstvem propadá až ke konci první desítky priorit.

Co dělat?

Máme se tedy s touto situací smířit a rezignovat? Rozhodně ne. Přiznejme si, že vůči libivé vizi rychlého zbohatnutí jsme nedokázali prosadit věrohodnou alternativu, pozitivní program. Jednou, až naše společnost přijme svůj omyl a odezní hněv a zklamání z nenaplněných očekávání, věřím, že budeme mít opět šanci nabídnout svou vizi budování státu a středoevropského regionu. Za takovou vizi a pozitivní program považují udržitelný rozvoj.

I ve středoevropském prostoru byla zpracována řada studií a projektů, které se snaží formulovat strategii udržitelného rozvoje, ať už v měřítku lokálním, regionálním, národním či nadnárodním. Jde však o to, udržitelný rozvoj nejen formulovat, ale také prosazovat.

Josef Vavroušek r. 1992, po porážce Občanského hnutí, za něj byl ministrem federální vlády, formuloval čtyři kroky, které směřují k prosazování udržitelného rozvoje:

- Potřebujeme nevládní organizaci odborníků, která by koncepci udržitelného rozvoje a péče o životní prostředí permanentně propracovávala. Takovou organizaci na podzim r. 1992 skutečně založil – Společnost pro trvale udržitelný život (STUŽ), která působí v ČR i v SR. O jejím odborném potenciálu svědčí např. to, že v ČR ze sedmi ministrů životního prostředí pět byly členy STUŽ.

- Potřebujeme zastřešující, koordinační instituci (“umbrella organization”) pro environmentální organizace a hnutí, aby se jejich vliv a síla sčítávala, příp. násobila, a ne drobila. Do jisté míry v českých zemích plní tuto funkci Zelený kruh, ale jen do jisté míry. Mezi environmentálními hnutími zatím ještě často převažuje rivalita nad spoluprací a koordinací aktivit.

- Potřebujeme dobrý zdroj financování. To je nevyřešený problém, který rozměňuje energii členů hnutí a organizací na vyplňování nekonečných žádostí o grant. J. Vavroušek doufal, že by bylo možné z výdělečných projektů (např. EIA) živit aktivity nevýdělečné. To je však zatím nereálné.

- Potřebujeme politickou stranu pro udržitelný rozvoj. Netvrdím, že by se právě tak měla jmenovat, ale určitě potřebujeme buď získat, nebo vybudovat reálnou politickou sílu, která bude udržitelný rozvoj, a především jeho klíčový ekonomický nástroj – ekologickou daňovou reformu – prosazovat. Tato úvaha vedla J. Vavrouška k jeho angažovanosti ve straně Svobodných demokratů a opravdu tam v únoru 1995 prosadil udržitelný rozvoj jako jeden z pilířů programu strany. Bohužel, o měsíc později tragicky zahynul ve slovenských Tatrách. Dnes na Svobodné demokraty navazuje Strana pro otevřenou společnost (OS), která však má v současnosti pouze sto členů v patnácti základních organizacích. Nicméně, v posledních komunálních volbách získala samostatně nebo ve spolupráci s jinými volebními subjekty 105 mandátů.

Je otázkou, je-li efektivnější snažit se některé parlamentní strany tzv. “ozelenit”, nebo budovat novou politickou sílu od počátku. Oba přístupy jsou legitimní. Tvrdím však, že bez reálné politické síly prosadíme jen velmi málo.

Rebelové a reformátoři, pragmatici a idealisté

Častým jevem mezi environmentalisty je rivalita a zbytečné tříštění sil. Měli bychom se inspirovat tzv. Akčním plánem hnutí od Američana Billa Moyera. Podle něj, aby bylo hnutí efektivní a účinné, potřebuje mít skupiny tzv. “rebelů”, kteří upozorňují na určitý problém a přitahují pozornost médií, a tím i veřejnosti. V našich podmínkách je takovým typem organizace např. Greenpeace. Je však třeba také typ organizace tzv. “zastánců změny”, kteří formulují alternativní program (v našich podmínkách např. Společnost pro trvale udržitelný život). Jakmile problém vzbudí dostatečnou pozornost a jsou známy alternativy k současnému nevyhovujícím stavu, ujímají se iniciativy tzv. “reformátoři” – lidé z oblasti výkonné (exekutivní) a zákonodárné (parlamentní) moci. Ve chvíli, kdy tyto tři skupiny přestanou soupeřit o vliv a začnou, naopak, spolupracovat, je naděje na dosažení cíle vysoká. A to dokonce i tehdy, když proti nim stojí ekonomicky silné lobystické skupiny.

Jaderným, a jiným na finanční zisk orientovaným nátlakovým skupinám, jde především o peníze a s penězi také stojí a padají. Jejich působení by snad bylo možno charakterizovat slovy J. T. Adamse: “Praktikové se vzdali idealismu ve prospěch blahobytu a připravili nás o obojí.”

Environmentální hnutí už deset let ve střední Evropě prokazují, že žijí pro ideál a pracují se zaujetím i přes obvyklý drastický nedostatek peněz. Věřím proto, že budou nakonec úspěšná. Toto tvrzení chci závěrem podložit citací W. H. Murraye: “Pokud jde o jakýkoli iniciativní čin... existuje jedna elementární pravda – a nesčetné myšlenky a skvělé plány se nerealizovaly, protože se o ní nevědělo: Ve chvíli, kdy se zcela závažně rozhodneme, vykročí i Prozřetelnost naším směrem.”

Literatura

- Moyer, B., 1992: Akční plán hnutí. Zvláštní příloha čtrnáctidenníku Zelení vzteky. Olomouc.
- Nováček, P., Mederly, P., 1996: Strategie udržitelného rozvoje. Vydavatelství GplusG. Praha, 196 pp.
- Vavroušek, J., 1990: Životní prostředí a seberřízení společnosti. Institut řízení. Praha, 191 pp.

RNDr. Pavel Nováček, CSc. (1961), vědecký pracovník Centa interdisciplinárních studií, Univerzita Palackého, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc, Česká republika. E-mail: nov@risc.upol.cz